

ANNA ZADROŻYŃSKA
(Uniwersytet Warszawski)

ZAŁOŻENIE BADAŃ NAD MITOLOGIAŃ NARODOWA

Badania nad mitologią narodową zostały podjęte w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1982. Dotychczasowe studia nad tak zwanym myśleniem mitycznym stworzyły podstawę do podjęcia tego problemu.

Publikowane do tej pory wyniki badań nad mitami społeczności tradycyjnych wydają się proste w porównaniu z podjętym tematem. Wszystkie te analizy i interpretacje (np. C. Lévi-Straussa czy R. Barthes'a) opierają się na mniej więcej pełnych tekstach samych mitów. W stosunku do mitologii narodowej takie właśnie teksty nie istnieją, a co więcej, w takiej pełnej formie są one nie do odtworzenia, a być może w ogóle nie istnieją w zwerbalizowanej formie podań mitycznych. Mit jednak jest szczególnego rodzaju komunikatem, tekstem znaczącym, gdzie liczą się tak znaki i znaczenia, jak treści znaczone. W tym sensie badanie mitologii narodowej w Polsce jest możliwe.

Proponowany cykl badań nad polską mitologią narodową odnosi się głównie do kultury współczesnej, w której — jak się wydaje — demonstrują się niezwykle ważne zmitologizowane treści. Chodzi więc o to, by je odkryć i zanotować, by w miarę możliwości na ich podstawie dokonać rekonstrukcji zbioru mitów narodowych. Będzie to jednak tylko część zadania. W założeniu projektowanych badań jest analiza i wyjaśnienie zrekonstruowanych mitów. To zaś odbywać się musi na co najmniej dwu płaszczyznach refleksji naukowej: formułowaniu teorii mitologii narodowej oraz, przy jej pomocy, odczytywaniu z kulturowej rzeczywistości tekstów poszczególnych mitów odnoszących się do narodu polskiego.

Formułowanie teorii mitologii narodowej. Określenie: mitologia narodowa, jest dwuznaczne. Znać może ono tyle, co nauka o mitach narodu. Oznaczać to może zbiór mitów tego narodu o nim samym. Obydwa te rozumienia są użyteczne i zostaną wykorzystane w trakcie studiów nad tym problemem. Całość prowadzonych badań, analiz, interpretacji i refleksji może zostać nazwana proponowanym terminem w jego pierw-

szym rozumieniu. Końcowym jednak efektem każdego etapu poszukiwań będzie pewien zbiór narodowych mitów, co koresponduje z drugim znaczeniem tego określenia.

W antropologii kulturowej znane są analizy mitologii plemiennych, które — jak uznano — stały się podstawą biologicznego i kulturowego trwania społeczności, jaka je wytworzyła. Na podstawie tych analiz, materiałów i interpretacji możliwe jest dziś opracowanie modelu struktury takich mitów, które utrzymywały społeczności w jedności, podtrzymywały wewnętrzne więzy, narzucały normy współżycia, uzasadniały odmienności wewnętrzne i zewnętrzne, stymulowały agresję wewnątrz i na zewnątrz grupy itd. Model taki powinien ustalać podstawowe „węzły” struktury i relacje między nimi.

Pierwszym więc założeniem rozpoczętych już badań jest twierdzenie, że możliwe jest opracowanie na użytek prowadzonych studiów wzorcowego modelu mitologii społeczności będącej uzasadnieniem jej istnienia, trwania, jedności, odmienności.

Wzorcowy ten model powinien pozwolić na wstępną klasyfikację zbieranych materiałów. Uniwersalne kategorie badawcze: czas, przestrzeń i ludzie, powinny uzyskiwać w nim szczególne konotacje. Czas mityczny, rozumiany jako czas kreacji, działań wielkich przodków, początku i założenia wspólnoty może zostać przetłumaczony w mitologii narodowej jako czas powstania narodu, czas jego wielkiej historii, działań bohaterów, powstania jedności narodu. Przestrzeń mityczna, rozumiana jako miejsce naznaczone przez sacrum, środek świata czy przestrzeń wyznaczona w czasie mitycznym może zostać przetłumaczona jako sacrum ojczyzny, szczególność i sakralność miejsc wyjątkowo znaczących w polskiej historii (stolice, miejsca kultowe itp.), a także jako swoiste sacrum państwa, świętość jego granic itp. Ludzie, rozumiani jako bohaterowie mitu, założyciele wspólnoty w mitycznym czasie i na mitycznej przestrzeni oraz ich potomkowie, mogą zostać przetłumaczeni jako bohaterowie narodowi, a cały naród jako należący do „plemienia” bohaterów. W stosunku do nich wyróżnia się wtedy „obcych” z innych przestrzeni. Ci mogą w mitologii narodowej być tłumaczeni jako przedstawiciele innych narodów, innych grup etnicznych w państwie czy w ogóle „innych” w zależności od wydarzeń historycznych.

Drugim więc założeniem badań jest twierdzenie, że istnieje możliwość przetłumaczenia wzorcowego modelu mitologii społeczności na język kultury współczesnej, gdzie podstawowym pojęciem staje się naród.

W historii polskiego narodu poszczególne te modelowe kategorie uzyskiwały różne treści i przybierały różne znaczenia. Także ich wzajemne usytuowania w strukturze zmieniały się wraz z dziejącymi się wydarzeniami. W okresie pierwszej połowy XIX w. kategorie te nabierają szczególnego znaczenia, krystalizują się ich treści i zostają w swoisty sposób połączone i rozpropagowane przez literaturę, sztukę, naukę. Tworzy się

wtedy wzór postawy Polaka-patrioty, syntetyzujący elementy narodowego mitu. Kultura okresu polskiego Romantyzmu prezentuje podstawowy materiał egzemplifikujący wzorcowy model, który można by nazwać modelem mitologii narodu polskiego. Na tej podstawie powinno być możliwe opracowanie następnego, bardziej szczegółowego w stosunku do poprzedniej propozycji, modelu współczesnej mitologii polskiego narodu.

Trzecim więc założeniem na użytek tych badań jest twierdzenie, że model polskiej mitologii narodowej uzyskuje swą najpełniejszą wypowiedź w kulturze polskiego Romantyzmu, w następnych zaś latach aż po współczesność demonstrują się jego warianty.

Współczesna kultura Polaków i tkwiąca w niej mitologia narodowa byłaby w ten sposób jednym z wariantów modelu romantycznego. Jako zbiór mitów narodu o nim samym, mitologia ta powinna wyjaśniać czas (historię i genezę), przestrzeń (ojczyznę, państwo) i ludzi (współziomków i obcych). Doszukać się w niej chyba można kilku par przeciwstawień. Byłyby to: naród—ojczyzna, naród—państwo, naród—władza, naród—Kościół, naród—inne narody. Istnieje też kilka wariantów zasadniczych wymienionych tu przeciwstawień. Byłyby to na przykład: ojczyzna—państwo, ojczyzna—Kościół, ojczyzna—władza itd. Każda z tych par w modelu romantycznym i we współczesności bywa wartościowana, a wartościowanie to ma szczególnie walor wyjaśniający strukturę narodowych mitów.

Czwartym więc założeniem badań jest twierdzenie, że mitologia narodowa demonstruje w swych mitach przeciwstawienia pojęciowe o charakterze opozycji (które w logicznym sensie opozycjami nie są; są nimi natomiast w sensie mitycznym, co stanowi o istocie mitycznego komunikatu) oraz ich wyjaśnienia. Wynika z tego, że one to stanowią osnowę narodowego mitu.

Odczytywanie z kulturowej rzeczywistości tekstów poszczególnych mitów. Obrzęd, jak pisze C. Lévi-Strauss, jest mitem w akcji. Wynika z tego, że przede wszystkim w obrzędzie trzeba poszukiwać treści zmitylogizowanych i starać się powiązać je w mniej więcej całościowy mityczny komunikat. Przedmiotem więc badania, także mitologii narodowej, muszą stać się obrzędy.

Pojęcie to jednak powinno być rozumiane możliwie jak najszerzej, jeżeli ma być przydatne do badań nad kulturą współczesną. Obrzęd więc może być pojmowany jako szereg zrytualizowanych zachowań dokonywanych w szczególnym czasie (niecodzienności) życia narodu. Mają one na celu rekreowanie ludzkiej rzeczywistości przez odwołanie się do działań przynależnych wielkiemu czasowi mitycznego początku. Obrzędcowi towarzyszą próby przewidywania przyszłości, powołanie się na wielkie dokonania bohaterów, a także świąteczna kreacja przestrzeni i uczestniczenie tylko wtajemniczonych. Szczególną jego cechą i zarazem wskazówką do badań jest niezwykłość czy szczególność czasu, od-

---

miennego od czasu codzienności. Ten to czas, jego odczuwanie przez ludzi, pozwoli na wyodrębnienie zachowań mających podlegać studiom, umożliwiające wyodrębnienie słów i gestów, odczytywanie komunikowanego znaczenia. Pojęcie czasu szczególnego odnosi się do wszystkich niecodziennych sytuacji we współczesnych dziejach narodu, zarówno tych związanych z kalendarzem, jak tych, które okazjonalnie, na skutek rozmaitych wydarzeń, pojawiają się w naszym życiu. Badania więc obejmują obrzędy *sensu stricto* i święta (kościelne i państwowe) oraz zrytualizowane zachowania ludzi podczas szczególnych wydarzeń sytuacyjnych, gdy spodziewamy się, że zademonstrują się mniej lub bardziej całościowo mity uzasadniające istnienie narodu, jego trwanie, cechy szczególne, a wyróżniające.

W pierwszym etapie, już rozpoczętym, istnieje możliwość zebrania materiałów do rekonstrukcji mitów w zakresie mitologii istnienia i trwania narodu, jego przeszłości i przyszłości, mitologii władzy i szczególnych cech narodu. Jednocześnie też prowadzone będą prace nad naszkicowaniem dwu rodzajów omówionych tu modeli.

Podstawę stanowić będą badania terenowe (w środowiskach miejskich i wiejskich) na podstawie opracowanych dyspozycji i kwestionariuszy. Równoległe do tych prac planowane są analizy wybranych audycji radiowych i telewizyjnych, niektórych czasopism i gazet oraz jak najszersze studia nad dostępną literaturą teoretyczną i materiałową wydawaną w Polsce i za granicą.